

ŠEŠIRJEVIH SEDEM DESETLETIJ

Novi razmah podjetništva in priznano vrednotenje kapitala že sama od sebe narekujejo, da se ozremo nazaj in si pogledamo, kako je kapital iskal svoja pota pred desetletji in kako se je uspel oploditi do današnjega časa.

V Loki ni veliko takih primerov. Škofjeloško gospodarstvo se je po podržavljenju cerkvenega premoženja leta 1803 v bistvu zaprlo vase in ohranilo nekakšno cehovsko patino. »Bogatejšim meščanom dolgo ni prišlo na misel, da bi ustanovili kakšno podjetje,« je zapisal prof. France Planina. Nekaj žag in parketarna, to je bila vsa tehnološka revolucija na loškem ozemlju. Začetek industrializacije pa je neposredno povezan z Alojzom Krennerjem, ki je na mestu, kjer se je pozneje rodil Šešir, postavil tovarno kocev, pozneje pa tovarno sukna. Svoje podjetje je protokoliral leta 1871. Mož izrednega podjetniškega duha je dve desetletji pozneje s svojo elektrarno poskrbel, da je Škofja Loka prišla v zgodovino tudi kot prvo mesto na tedanjem Kranjskem, kjer je svetila elektrika celo po mestnih ulicah. Pisalo se je leto 1893.

Če je to prva plat zgodovine Šeširja, potem je treba pogledati še drugo. Klobučarska obrt je bila v Škofji Loki izredno razširjena, po podatkih popisa je še leta 1880 v Loki delalo 34 klobučarjev. Doroteja Gorišek navaja, da je klobučarska obrt obstajala v Loki od prve polovice 18. stoletja. Največji razmah je dosegla v 19. stoletju, potem pa je začela propadati, delavnice so drugo za drugo opuščali, piše Goriškova in dodaja, da je bil prvi vzrok v tem, da so izumirali mojstri brez naslednika, ki bi se obrti oprijel, drugi pa v tem, da so ustanovili tovarno klobukov Šešir.

Medtem ko je tovarna klobukov prispevala k propadanju klobučarske obrti v Škofji Loki, pa loška klobučarska tradicija na ustanovitev ni imela posebnega vpliva. Za njen začetek je bila veliko bolj pomembna stavba, ki jo je od Krennerja kupil Jakob Dermota iz Železnikov, saj je kot tovarna z generatorjem in stroji zagotavljala začetek novih poslovnih odločitev. Bila je povod, vzrok pa je bil kapital z novim jugoslovanskim trgovom, ki se je odprl po razpadu avstroogrške monarhije.

Že v aprilu 1920 je inž. Viktor Turnšek iz Ljubljane za ustanovitev tovarne klobukov zainteresiral krog industrialcev in bančnikov, ki so v sestavi Viktor Turnšek, Franc Cerar, Hanuš Krofta, dr. Ivan Slokar, Leopold Dermota, Jakob Dermota, Josip Peklič in Adolf Sinderman 27. septembra 1920 osnovali konzorcij.

Dne 24. januarja je v imenu Kraljevine SHS minister za trgovino in industrijo v Ljubljani dovolil osnovati delniško družbo z imenom Tovarna klobukov Šešir d. d. s sedežem v Škofji Loki. Delniška glavnica je bila 5.000.000- kron. Družba je bila ustanovljena 19. maja 1921, ko je bil ustanovni zbor delničarjev in ustanoviteljev v prostorih Zadružne gospodarske banke d. d. v Ljubljani.

Lastništvo so si razdelili tako, da je od skupnega števila 12.500 delnic prevzela Ljubljanska kreditna banka Ljubljana 3.187 delnic, Zadružna gospodarska banka d. d. 3.313 delnic, Adolf Sinderman, Leopold Dermota, Jakob Dermota in Josip

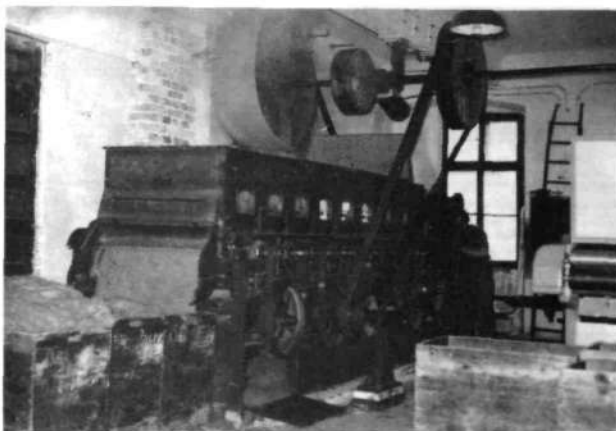

Odlikovanje: Velika nagrada Šeširju za najkvalitetnejše izdelke na mednarodni tekstilni razstavi v Solunu leta 1935

Peklič po 1.250 delnic, Viktor Turnšek in Franc Cerar pa po 500 delnic. Bančni kapital je pri družbi sodeloval z 52 odstotki, sicer pa je bilo jugoslovanskega, pravzaprav slovenskega kapitala 70 odstotkov, avstrijskega, pravzaprav dunajskega pa 30 odstotkov. Noben delničar ni bil iz Škofje Loke, še najbližji ji je geografsko bil Jakob Dermota. Njegov brat Leopold je bil na primer tovarnar na Dunaju, od koder sta bila tudi Peklič in Sindermann. Na ustanovnem zboru je sodeloval dr. Franc Ratej kot vladni zastopnik.

Kot je po zapiskih kasnejšega predvojnega ravnatelja tovarne Alojza Kmetiča ugotavljal Vojko Valič, je bila tedaj v Jugoslaviji industrija slamnikov že močno razvita. Predvsem sta bila znana centra Domžale in Mengeš, zato so se v Loki odločili, da bodo tulce in klobuke delali iz volne in zajčje dlake. Kot vse kaže, je Tovarna klobukov Šešir že v začetku razmeroma zelo ugodno poslovala. Dne 28. januarja 1925 so izdali nove delnice in kapital podvojili na 10 milijonov kron oziroma 2,5 milijona jugoslovanskih dinarjev. Vse do krize je tovarna uspešno poslovala, potem pa je proizvodnja začela padati, nikakor ne toliko po obsegu kot v vrednosti. Cene je bilo treba namreč znižati in delničarji so znižali osnovno glavnico na petino, torej le na 500.000 din. Že prej, leta 1929, je bančni kapital pomenil v celotni vrednosti kapitala kar 96 odstotkov delnic.

Komaj so se nekako izvlekli iz krize, so se delničarji leta 1935 morali spopasti z novim, zdaj pa notranjim sovražnikom. Dne 11. oktobra so začeli stavkati njihovi delavci, ki so štrajk uspešno vlekli cel mesec in ga s pomočjo škofjeloških meščanov

Pihanje dlake v starem obratu

zaključili 11. novembra 1935. Stavka je tedaj v Loki pomenila neko novo kvaliteto in krepila solidarnost z delavci, ki so v tedanjih razmerah, po pravici povedano, resda težko preživljali sebe in svoje družine. Delavci z zahtevami o povišanih plačah sicer ob koncu pogajanj niso uspeli, vendar pa je tudi kapital, torej delniška družba v Ljubljani, moral precej popustiti.

Verjetno do tako ostrih nasprotij ne bi prišlo, če bi lastnik ne bil v bistvu gluhi kapital nekje iz Ljubljane, pač pa individualni premožnež iz soseščine, bi še danes lahko zapisali. Vendar pa je stavka verjetno le nekaj premaknila, tudi to namreč, da so začeli že naslednje leto tovarno posodabljali in leta 1938 kupili nove stroje. Tik pred vojno, leta 1940, so v Šeširju zaposlovali 200 delavcev in prodali za več kot 20 milijonov dinarjev klobukov. Vojna v Evropi pa se je že krepko poznala. Domala vse klobuke so pokupili Jugoslovani. Količinsko se je izvoz od leta 1938 kar za štirikrat zmanjšal. Leto 1941 je začetek vojne na našem ozemlju, kar je pomenilo štiriletno uničevanje vseh prejšnjih uspehov.

Leta 1945 je že 20. maja Narodna vlada Slovenije postavila svojega delegata, 9. novembra naslednjega leta pa so ustanovili Tovarno klobukov Škofja Loka, ki

Strojno oblikovanje v starem obratu

Peščena stiskalnica v starem obratu

so jo 25. februarja 1947 tudi registrirali in ji določili kot predmet poslovanja izdelovanje moških klobukov in ženskih tulcev. Kot vidimo, so zbrisali prejšnje ime tovarne, kar pa so 13. marca 1954 popravili in Šešir je postal spet Tovarna klobukov »Šešir« Škofja Loka. Predmet poslovanja so širili v letih 1956, 1957, 1959, 1960, 1963 in 1964, ko so si med drugim pripisali tudi »izdelovanje sobnega in stavbnega pohištva za družbeno pravne osebe v mizarški delavnici«.

Toda Šešir je le ostal »šešir«, se pravi tovarna klobukov, razširitve poslovanja pa nedvoumno kažejo na birokratizem povojnega obdobja, na čase, ko je prejšnji gluhi kapital zamenjal državni aparat in proti kateremu je bilo tudi stavkati večji greh kot tedaj, v težkem letu 1935. V povojnih letih je bila tovarna namreč v izredno težkem položaju. Podedovala je izredno osiromašen strojni park, saj ga v času vojne niso vzdrževali, pa tudi vsa oprema je s stavbami vred kazala težavno sliko. Šele leta 1959 so začeli stroje zamenjevati; tedaj so kupili dva italijanska stroja za polstenje, enega za pihanje dlake, enega za brušenje glave, še enega za brušenje okrajev in enega za apretiranje. S tem se je renoviranje začelo, se v letih 1960 in 1961 skromno nadaljevalo, 1962 pa so si v Šeširju privoščili nekoliko večje

Snemanje tulcev z zvona v starem obratu

Novo poslopje Tovarne klobukov Šešir v Škofji Loki

naložbe in si nakupili dvaindvajset novih strojev in aparatov ter sušilnico, čez pet let pa so si nakupili še dodatne nove stroje. V sedemdesetih letih so se domala vsako leto nekoliko posodobili in se po modernizacijah v zadnjih desetih letih menda enakopravno merijo s podobnimi tovarnami v razvitem svetu.

Medtem so se lotili tudi posameznih adaptacij v sami tovarni in nakupov nekaterih trgovskih obratov, krona vsega pa je bila leta 1976 zgrajena nova tovarna na Trati, kjer je danes glavnina njihove proizvodnje. Svojo proizvodnjo pa so iz prostorov nekdanje Krennerjeve tovarne, kjer je za Ločane bil in bo ostal pravi Šešir, Šešir namreč kot pojem, razširjali z obratom v Gorenji vasi leta 1971 (zaprli so ga leta 1987) in v Stari vasi na Bizeljskem, kjer so obrat odprli 1973. leta. Modernizirali so tudi obrat na Spodnjem trgu, torej v svoji matični hiši, katerega pa jim je leta 1990 hudo poškodovala poplava in napravila ogromno škode, ki pa bi bila še večja, če se kolektiv ne bi odzval z izrazito požrtvovalnostjo.

Sicer pa so v povojnem razdobju, še zlasti v zadnjih letih, v Šeširju dokaj uspešni in se, po podatkih zadnjih sedmih let, vztrajno dvigujejo na lestvici svoje skupine v slovenski tekstilni industriji po dohodku na delavca, če vzamemo ta kazalec kot razmeroma zelo objektivno merilo. Tako pri proizvodnji kot pri prodaji jim pada količina izdelkov nižje obdelave, in če so leta 1985 predelali še 67 ton dlake, so jo štiri leta pozneje samo še 26 ton. Natur tulcev so leta 1981 izdelali 240.000, leta 1989 pa – bolj kakovostnih – 125 tisoč. Pri klobukih in polcilindrih pa jim proizvodnja od leta 1987 stalno raste. Vendar količina proizvodnje ne more

biti motiv dela, saj je tako merilo v bistvu le preostanek preteklih časov in nepodjetniškega pogleda na svet. Za dokaz, kako naglo so pravzaprav novi čas doumeli v starem Šeširju, pove podatek, da so leta 1974 imeli še 303, že leta 1989 pa samo še 170 zaposlenih. Novinar bi zapisal, da jim je zaplala podjetniška kri izpred sedemdesetih let in so zato čas hitreje dojeli kot morda nekje drugje. Suhoparni kronist pa bi nasprotno povedal, da so čisto navadno podjetje, ki ravna po goli zdravi logiki.

Nečesa niso podedovali v sedemdesetletni tovarni. Omenili smo, da so leta 1940 njihovi predhodniki skoraj vse klobuke prodali doma. Leta 1989 pa je Šešir prodal na tuje 78 odstotkov vseh svojih izdelkov, saj so z izvozom pričeli že v letu 1946, ko so klobuke prodajali Bolgarom. V letih 1980 in 1981 so največ klobukov prodali v Iran in Sovjetsko zvezo in je njihov izvoz pomenil 51 oziroma 49 odstotkov vse prodaje. Propad teh trgov jim je izvoz v naslednjih letih bistveno znižal, zdaj pa so njegov delež krepko presegli.

Literatura

Doroteja Gorišek, Loški klobučarji, *Loški razgledi* 5, 1958, str. 173–177. – Maks Fojkar, Delavski stavkovni val v Škofji Loki, *Loški razgledi* 6, 1959, str. 11–27. – Vojko Valič, Škofjeloška tovarna klobukov v letih 1921–1941, *Loški razgledi* 6, 1959, str. 167–181. – Katarina Kobe-Arzenšek, Prispevek k zgodovini Krennerjeve suknarne v Škofji Loki, *Loški razgledi* 17, 1970, str. 225–232. – France Planina, *Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino*, Škofja Loka 1976.

V i r: Dokumentacija Šeširja.